

Інноваційні тенденції організації фольклористичної практики у процесі професійної підготовки словесників в університетах України

У контексті модернізаційних зрушень, які відбуваються у системі підготовки кваліфікованих педагогів різного спрямування в умовах сучасної університетської освіти, спостерігаються інноваційні процеси, пов'язані із загальноосвітніми тенденціями до глобального обміну інформацією, технологізацію навчального процесу, а також збереженням усталених традицій фахової підготовки вчителів, науковців. У зв'язки з цим актуальним залишається питання реформування оптимальних форм і методів теоретико-методологічної та практичної підготовки майбутніх фахівців. Зокрема у системі підготовки майбутніх словесників у вищих навчальних закладах різного типу (педагогічних та класичних) особливо важливою складовою у формуванні аксіологічно спрямованої, інтелектуально загартованої, творчо активної, професійно майстерної особистості вчителя є фольклористична (фольклорна) практика. Традиції її організації та проведення гартувались в умовах класичних університетів протягом майже двох століть у контексті розвитку фольклористики як науково-освітньої галузі. Однак на сьогодні виникли проблеми, пов'язані з необхідністю зміни методологічних принципів упорядкування фольклорних матеріалів, зібраних студентами в «польових» умовах, а також спрямованості практичної фольклористичної діяльності майбутніх словесників у контексті загальноосвітніх тенденцій фольклористичних досліджень (культурологічний, антропологічний, функціональний напрями аналізу фольклорних явищ). Крім того, виникли прагматичні проблеми в організації експедиційної студентської роботи, що передбачають зміну світоглядних акцентів майбутніх фахівців, незважаючи на фінансову незабезпеченість такого виду навчальної діяльності, а також підтримку ентузіазму викладачів-фольклористів з боку держави.

У системі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах фольклористична (фольклорна) практика є унікальним етапом професійного зростання майбутнього фахівця. Підтвердженням цьому є методичні розробки з організації цього виду практики для майбутніх словесників в умовах педагогічного університету (Н. Богданець-Білокаленко, Н. Блохіна, О. Лабащук, Г. Воробйова, О. Семенов, Л. Базиль), класичного університету (Л. Дунаєвська, Л. Шурко, А. Вовчак, І. Довгалюк, Л. Семенюк, М. Хмелюк), майбутніх музикантів-педагогів у вищих мистецького спрямування (Г. Дідич, В. Садовнича) та ін. Однак, на жаль, відсутні узагальнюючі дослідження, у яких аналізуються традиції та інноваційні тенденції організації фольклористичної практики майбутніх словесників. Тому **мета статті** – проаналізувати досвід організації експедиційної фольклористичної практики у вітчизняних університетах та охарактеризувати інноваційні тенденції її проведення в контексті сучасної університетської освіти.

Витоки організації фольклористичної (фольклорної) практики у вищих навчальних закладах, зокрема класичних університетах, пов'язані власне зі становленням фольклористики як науково-освітньої галузі. Професор кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка С. Росовецький аргументовано доводить, що фольклористика зароджувалася насамперед як збирацька галузь, а пізніше (переважно з другої половини XIX ст.) з'явилися праці, присвячені методології аналізу фольклорних текстів, їх інтерпретації, класифікації тощо [5, с.49].

Зародження експедиційної форми фольклористичної роботи в Україні пов'язане з ім'ям засновника польської фольклористики З. Доленги-Ходаковського, який на початку XIX ст. здійснив подорож українськими землями, матеріали якої згодом використав М. Максимович при укладанні відомих збірників («Малороссийские песни, изданные

М. Максимовичем (1827); «Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем (1834)). Водночас складання професійних програм збирання фольклору стало одним із провідних напрямів діяльності відомих організацій, які сприяли становленню науково-професійних підвалин вітчизняної фольклористики. У 1830 – 1840-х рр. у Львові активну збирацьку фольклористичну роботу розгорнув М. Шашкевич, який разом зі своїми сподвижниками І. Вагилевичем та Я. Головацьким «польові фіксації... вів за методикою, що й нині поширена в практиці фольклористів і етнографів: у спеціальних зошитах, олівцем з наступним підведенням цих записів чорнилом» [3, с. 72]. З 1850 р. в Україні розповсюджувалась «Програма етнографічна» Російського Географічного Товариства, а також програма його Південно-Західного відділення, складена М.П. Драгомановим.

Наприкінці 1870-х рр. за ініціативи членів Харківського історико-філологічного товариства – переважно викладачів Харківського університету – були створені спеціальні програми збирання фольклорно-етнографічних матеріалів. Зокрема професори університету опублікували у харківській періодиці рекомендації вивчення історико-географічних та археологічних відомостей (Д. Багалій), програму збирання фольклорних та етнографічних відомостей про сільське населення Харківської губернії (М. Сумцов), програму для описання побуту сільського населення (П.Єфименко)... [4, с. 102]. Власне до фольклорно-етнографічної збирацької діяльності залучались студенти. Саме у Харківському університеті були започатковані традиції фольклорної практики, мета якої була надзвичайно утилітарна – збирання матеріалу для організації Етнографічного музею при університеті.

Укладанням програм збирання фольклорних творів займалась також Етнографічна комісія Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові. У 1916 р. В. Гнатюк у праці «Українська народна словесність (В справі записів українського етнографічного матеріалу)» подав власну програму організації етнографічної (та фольклорної) програми збирання фольклорних творів серед українського населення [2].

У 1920-х рр. Етнографічна комісія при Всеукраїнській академії наук (його головою у цей час був професор Київського університету А. Лобода) розробляла запитальники, які розсилались кореспондентам, яких нараховувалось близько 600 осіб. У цей час світ побачила етномузикознавча програма К. Квітки, яка була присвячена діяльності кобзарів, лірників, народних професійних музик [5, с. 57-58].

За радянських часів професійним середовищем підготовки програм збирання фольклору став Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук Української РСР. Зокрема 1940-1960-і рр. позначились виходом праць фольклористів, діяльність яких пов'язана з Інститутом: П. Попова, Ф. Лаврова, Г. Танцюри та ін. Пам'ятки і посібники для збирання фольклору цих фольклористів були ідейно зорієнтовані на дослідження фольклорних творів у контексті методології (точніше псевдометодології!) соціалістичного реалізму, де провідними мотивами були твори про комуністичну партію, про Леніна, Сталіна, про їх соратників, про Червону Армію тощо. Водночас у них сконцентровані основні практичні рекомендації щодо паспортизації фольклорних текстів, правила налагодження комунікативного зв'язку між комунікантами у польових умовах (середовищі, де записується фольклор) тощо. Ці аспекти лягли в основу принципів організації фольклорної практики у вищих навчальних закладах, зокрема педагогічних та класичних університетах.

У 1960-х рр. у багатьох університетах, зокрема у Київському національному університеті, була активно впроваджена стаціонарна форма організації фольклорної практики: групи з 2-4 студентів роз'їжджаються по селах певного району і весь час, відведений для практики (2-4 тижні) працюють кожна у своєму селі, проводячи суцільний запис його фольклорного репертуару [5, с. 60].

У змісті професійної підготовки словесників-фольклористів у сучасних вищих навчальних закладах, зокрема класичних університетах, (фольклористична) фольклорна

практика є значним етапом формування фольклористичної компетентності майбутніх фахівців. Однак у більшості класичних та педагогічних університетів часто цей вид обов'язкової практики має пасивний характер проведення (у формі архівного опрацювання вже набутого у попередні роки матеріалу). Основними причинами такої складної ситуації є нестача фінансування, а також відсутність ініціативи серед професорсько-викладацького складу. Однак зауважимо, що у значній кількості університетів педагогічного спрямування та класичного типу саме з ініціативи викладачів-фольклористів склались традиції організації фольклористичної (фольклорної) практики та окреслились позитивні інноваційні тенденції до удосконалення методики її проведення в умовах університетської освіти. Лише завдяки активній, дієвій позиції викладачів-ентузіастів, аксіологічно спрямованих на дослідження фольклорної традиції як невід'ємної умови збереження культурної та національної пам'яті, як правило, стає можливим проведення усіх етапів фольклористичної практики (від забезпечення побутових умов проживання студентів до підсумкової аналітичної роботи у післяекспедиційний період) в умовах педагогічного та класичного університетів.

Насамперед відзначимо, що, на нашу думку, позитивною тенденцією є власне номінування практики не як «фольклорна», а «фольклористична» (на жаль, ця тенденція прослідковується лише у Львівському національному університеті імені Івана Франка). Саме визначення практики як фольклористичної передбачає її системну професійну спрямованість – збирання, фіксацію, архівування, інтерпретацію фольклорних текстів у контексті наукової, зокрема фольклористичної, методології, яка кристалізувалась протягом двох століть завдяки зусиллям вітчизняних фольклористів-практиків, переважно викладачів університетів. Безумовно, таке означення практики свідчить про науковий підхід до збереження традиційної словесної спадщини, до унікальності власне фольклористичних підходів до фіксації фольклорних текстів.

Головною метою фольклорної практики, на думку О. Семеног, є комплексне обстеження сучасного стану розвитку фольклору обраного району, поглибити набуті знання з народної творчості, розширити уявлення про роль фольклору в житті людини; пробуджувати більш глибокий інтерес до історії народу, його культури, побуту, формувати естетичний смак; почути автентичний фольклор у живому середовищі його побутування від різних вікових і професійних груп; здійснювати збір фольклорного матеріалу для подальшого наукового опрацювання [7, с. 33]. Такий підхід відомої вченої-практика створює всі підстави для номінування такого типу практики як «фольклористичної», адже йдеться про комплексний аналіз фольклорних явищ, про їх аналіз у контексті культурологічних регіональних явищ та методологічних підходів фольклористики.

Власне О. Семеног аргументовано підсумувала, яке значення фольклористичної практики у педагогічному університеті для майбутнього словесника: «Фольклорна практика покликана розширювати уявлення майбутніх словесників про роль фольклору в житті народу, динаміку розвитку мистецтва родинного слова, формувати вміння доцільного користування фольклорним мовленням, розуміння його естетичного забарвлення, психологічного ефекту і на цій основі виробляти мовне чуття, мовний смак, що вкрай необхідні для розвитку інтелекту, творчих здібностей, свободи мислення педагога» [6, с. 14]. Власне фольклористична практика для майбутнього філолога-педагога створює можливості для практичної реалізації теоретико-методологічних знань, формує дослідницькі вміння, сприяє формуванню естетичної культури, виробленню професійних комунікативних умінь, а також (що є особливо важливим!) сприяє визначенню активної світоглядної позиції, власне аксіологічної спрямованості на продовження власної фольклористично-педагогічної, а можливо, і фольклористично-наукової діяльності.

У вітчизняних класичних університетах організація фольклористичної практики ґрунтується насамперед на методологічних підходах, сформованих науковими школами відповідних вишів протягом усіх періодів вивчення фольклорної традиції. Крім того, на

сьогодні окреслюються новітні тенденції у її проведенні: акцентування на функціональній ролі фольклорних текстів, на аналізі фольклору як унікального соціокультурного явища, а також інтерпретації уснопоетичних у культурологічному контексті (зв'язок з побутом, профанним і сакральним у життєдіяльності людей різних соціальних середовищ – міського чи сільського, зв'язок з мистецтвом, літературою тощо). Крім того, саме у класичних університетах матеріали студентських фольклористичних практик різних часових періодів піддаються науково обґрунтованій систематизації (архівуванню та каталогізації з урахуванням сучасних методик). Відповідно формулюються мета та завдання фольклористичної практики у вищих навчальних закладах класичного типу.

Викладачі випусканої кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка логічно вважають, що мета фольклористичної практики є «пізнання студентами процесу створення і побутування народнопоетичних жанрів, їх діалектики..., вироблення навичок фольклористичної збиральницької роботи..., фронтальне фольклористичне обстеження обраного для практики району, збір потрібного і цінного для науки фонду» [8, с. 1]. Відомі педагоги-фольклористи Львівського університету глибоко переконані, що «під час практики студенти роблять перші самостійні кроки на фольклористичній ниві, розкривають для себе специфіку живого фольклорного процесу, вчаться практично застосовувати здобуті теоретичні знання, поступово набувають необхідного для майбутньої професійної діяльності досвіду фольклористично-етнографічної праці у польових умовах» [9]. Таким чином, в умовах класичного університету фольклористична практика є необхідним етапом професійного становлення майбутніх словесників, яка передбачає насамперед формування методологічної культури зібрання, паспортизації, аналізу фольклорних текстів, власне становлення загальної наукової культури осмислення значення фольклорної традиції у певному регіональному та культурологічному контексті.

У результаті аналізу програм з організації і проведення фольклористичної практики можна виокремити такі її основні чинники, що забезпечують успішну реалізацію завдань:

1. *Методологічні* – студент має володіти достатнім рівнем методологічної культури, повинен мати теоретичні знання з методики записування, фіксації фольклорних творів, окремих етнографічних явищ, володіння матеріалом суміжних дисциплін (лінгвістики, діалектології, культурології, антропології, етнології, етнографії, історії літератури) тощо.

2. *Психологічні* – має бути сформована чітка мотивація збиральницької роботи: підготовка звітної документації, вивчення регіональних особливостей побутування фольклорних творів, аналіз етнографічної специфіки населеного пункту тощо, що сприятиме успішній результативності всіх етапів фольклористичної практики.

3. *Комунікативні* – передбачає володіння навичками спілкування, розуміння специфіки спілкування з сільськими мешканцями, врахування соціального статусу реципієнта, психологічних особливостей міжстатевого спілкування і відповідно вибудовування діалогу з ним тощо.

4. *Етичні* – установки та світоглядні орієнтири сприяють налагодженню комунікативного зв'язку з мешканцями населеного пункту, адже адекватне розуміння світопорядкуючої дихотомії добро / зло та крізь його призму оцінювання фольклорних творів створює підвалини для глибокої аналітичної роботи щодо виявлення світоглядних цінностей українців, представників інших національностей.

5. *Естетичні* – чітко визначені критерії оцінки певного фольклорного явища у контексті понять красиве / потворне, що детермінує загальний рівень естетичної культури словесника-початківця, майбутня діяльність якого може бути пов'язана з фольклором (фольклористично-педагогічна чи фольклористично-наукова).

6. *Організаційно-технічні* – розробка питальників згідно з завданнями практики, приготування особистого побутового спорядження (аптечка, посуд, харчі тощо) та професійної техніки для фіксації фольклорного матеріалу під час практики (диктофони,

мікрофони, навушники, фотоапарати та ін.), що забезпечує успішну реалізацію завдань експедиційної практики.

На основі аналізу програм проведення фольклористичної практики можна виокремити провідні її етапи (передекспедиційний, експедиційний та післяекспедиційний). За основу цих етапів вважаємо за доцільне взяти програму, підготовлену викладачами кафедри фольклористики Львівського національного університету імені Івана Франка [9], які керувались у процесі її укладання, на наше переконання, прогресивною, водночас прагматичною метою – зібрання та систематизація фольклорного матеріалу за єдиною системою архівування, що сприятиме формуванню структурованого, цілісного фонду українського та інонаціонального фольклору.

Передекспедиційний етап включає такі складові: чітке визначення мети і завдань експедиції; розроблення детального плану її проведення; попереднє ознайомлення з регіоном; складання детального цільового питальника відповідно до мети і завдань; вивчення вимог до архівного опрацювання матеріалу; освоєння аудіо- та відеоапаратури; проведення інсценізованих тренувань типового забезпечення технічними засобами (ручки, олівці, акумулятори, батарейки тощо); зібрання особистого побутового спорядження (спальний мішок, посуд, аптечка, ліхтарик тощо); перед виїзний збір для перевірки комплектності експедиційної групи; виїзд групи у місце обстеження.

Експедиційний етап передбачає: розташування й облаштування експедиційної групи; розподіл учасників експедиції на робочі підгрупи; налагодження природних стосунків з місцевим населенням; опис населеного пункту (фотографування та відеозйомка; пошук респондентів (знавців традицій, талановитих співаків, музикантів тощо), встановлення живого контакту з ними; організація збирацького сеансу (підготувати апаратуру, дотримання паспортних даних сеансу тощо, здійснення суцільного запису сеансу, записування всіх варіантів твору, паралельна писемна фіксація збирацького сеансу у «польовому зошиті»); узгодження збирацької роботи експедиційних груп (обмін інформацією, аналіз, підбиття підсумків щодня).

Післяекспедиційний етап має передбачати такі аспекти: створення структурного каталогу та розміщення електронних файлів за відповідною системою рубрикації структурованого каталогу експедиції; найменування електронних файлів; резервне копіювання електронних документів; транскрибування фольклорних текстів [9, с. 111-24]. На сьогодні саме останній етап фольклористичної практики у багатьох викладачів-практиків викликає дискусійні питання. Адже насправді здобутий студентами фольклорно-етнографічний матеріал становить унікальну наукову цінність, адже засвідчує дієвість культурної етнічної традиції, а тому вимагає професійної каталогізації, архівування. Цю проблему й намагаються системно вирішувати викладачі класичних університетів. Зокрема викладач Львівського університету А. Вовчак висунув ідею «розархівлення архівів» – копіювання архівних фондів, своєрідне перетворення архівів у публічні бібліотеки, як, зрештою, уможливлення вільного доступу до архівних надбань за допомогою мережі Інтернет. Ця ідея фактично була покладена в основу реорганізації збирацько-архівної справи на кафедрі фольклористики, яку розпочали 2004 р., розглядаючи її у комплексі документування фольклорних явищ і орієнтуючись на сучасні світові тенденції у цій галузі фольклористичних досліджень» [1, с. 134-135.].

Отже, мета фольклористичної практики в умовах класичних університетів має чітку науково-фольклористичну спрямованість: дослідження фольклорної традиції у контексті культурологічного, функціонального та комунікативного підходів, архівування та каталогізація фольклорних текстів за чіткими критеріями. Інноваційність організації фольклористичної практики в університетах України, насамперед у класичних, реалізується через впровадження нових технологій каталогізації фольклорних творів, ставленні викладачів-педагогів до польової роботи студентів як важливого етапу становлення їх професійної майстерності, насамперед дослідницько-наукової культури. Крім того, основні вимоги до збору, систематизації, архівування фольклорно-

етнографічного матеріалу, ґрунтуючись на глибоких традиціях «польової» збирацької діяльності відомих фольклористів, педагогів передусім класичних університетів, результатах збирацької роботи серед студентів у різні історичні періоди, в умовах сучасних українських університетів детермінуються також світовими методологічними підходами до аналізу фольклорних текстів, насамперед у контексті культурологічних та антропологічних наукових студій. Однак проблема впливу світових тенденцій на розвиток сучасної української фольклористики як освітньо-наукової галузі вимагає подальшого ґрунтовного аналізу.

- 1. Вовчак А.** На шляху до створення архіву українського фольклору // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 47. / Андрій Вовчак. – Львів, 2009. – С. 133-145.
- 2. Гнатюк В.** Українська народня словесність (В справі записів українського етнографічного матеріалу) / Володимир Гнатюк. – Відень: Союз визволення України, 1916. – 46 с.
- 3. Кирчів Р.** Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» / Роман Кирчів. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. – 422с.
- 4. Назаренко В.** Харьковское историко-филологическое общество. Вопросы литературоведения / Назаренко Вадим Юрьевич. – Харьков, 1999. – 288 с.
- 5. Росовецький С.** Український фольклор у теоретичному висвітленні: Підр. – К.: Вид.-полігр. Центр «Київський університет», 2008. – 623 с.
- 6. Семенов О.** Мовне родинознавство (виховний потенціал лінгвокультури рідного краю). Навч. посіб. – К.-Глухів: РВВВ ГДПУ, 2003. – 105 с.
- 7. Семенов О., Базиль Л., Дятленко Т.** Фахова практика вчителя-словесника: навч. посіб. / О.М. Семенов, Л.О. Базиль, Т.І. Дятленко. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2011. – 490 с.
- 8.** Фольклористика. Програма та методичні рекомендації до проведення фольклорної практики студентів філологічного факультету (Укладачі: Л.Ф. Дунаєвська, Л.Т. Шурко). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2000. – 40 с.
- 9.** Фольклористична експедиційна практика (Львівський національний університет імені Івана Франка) / Укл. Андрій Вовчак, Ірина Довгалюк. Львів, 2010. – Режим доступу 15.10.2011: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/kafedra_folklore/ekspedycja_prohrama.html. – Загол. з екрану. – Мова укр.